

*Кузьмінський А. І.
м. Черкаси, Україна*

ПРОТИСТОЯННЯ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА І ПЕДАГОГІКИ ЗЛА У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ АКАДЕМІКА ЗЯЗЮНА І. А.

*Їхня педагогіка мала єдину назву:
педагогіка трагедій. Ця педагогіка
зла завжди існувала у конфлікті з
педагогікою добра як її протилежність.*

І. А. Зязюн

У 1975 році ректор Полтавського педагогічного інституту Іван Андрійович Зязюн виступив на зборах викладачів з ректорською програмою ідей та їх реалізації щодо виведення інституту на рубежі вищого навчального закладу з найсучаснішими технологіями підготовки вчителя. В основу було покладено десять основоположних принципів:

1. Найгуманніше ставлення викладачів до студентів і студентів до викладачів за вічним, золотим правилом етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб ставився до тебе (кантівський імператив).

2. Педагог як учитель – взірець моральності для студентів, приклад для наслідування у професійному самовдосконаленні.

3. Процес навчання в інституті – розвиток потреби на самонавчання, самовдосконалення.

4. Інститут – центр культури міста Полтави і області.

5. Інститут – центр гуманітарної науки Радянського Союзу з впровадження у життя гуманістичної педагогіки А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського.

6. Педагогіка – мистецтво (К. Д. Ушинський), його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента (формування педагогічної майстерності – А. С. Макаренко).

7. Основа духовності – К р а с а і Д о б р о («філософія серця» Г. С. Сковороди), основа наукового пошуку – І с т и н а.

8. У поєднанні І с т и н и, К р а с и і Д о б р а відбір учнівської молоді на учительську професію за «спорідненою працею» (Г. С. Сковорода).

9. Основа конкурсних іспитів в інституті – творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості.

10. Плекання гордості кожного викладача і студента за належність до вузу, відомого у світі педагогічними талантами, постійне вбодівання особистим життям і особистою творчістю за його авторитет у місті, в області, в Україні, в Радянському Союзі (1, с.107–108).

У цих принципах і в подальшій їх реалізації було закладено і втілено в життя положення, які пізніше стали доміантними у розвитку педагогічної науки і практики. Так, уже в кінці збіглого століття панівні принципи прогресистсько-сцієнтистської педагогічної парадигми поступово почали витіснитися особистісно – розвивальними підходами, суб'єкт-суб'єктним форматом відносин між тими, хто навчає, і тими, кого навчають. Академік щиросердно стверджує, що закладені в його десяти принципах ідеї не є новими. Вони сформульовані кращими умами людства ще в древні часи. Але завдання полягає в тому, щоб їх зреалізувати бодай в одному окремо взятому навчальному закладі.

Як справжній філософ-любомудр, блискучий теоретик і практик педагогічної справи, Іван Андрійович тонко й чутливо уловлював виклики часу і суголосно реагував на них. Будучи сам високопрофесійним, неординарним педагогічним майстром, розуміючи важливість і необхідність педагогізації українського суспільства, він багато й плідно працював над проблемою педагогічної майстерності як у царині теорії, так і в реалізації теоретичних положень у практичній діяльності. За його ініціативою, підтримкою і безпосередньою участю в Україні створена низка центрів і лабораторій з педагогічної майстерності. Так, за наполегливих рекомендацій і при прямій участі Івана Андрійовича, за активної підтримки Президента НАПН України академіка Кременя В. Г., академіка-секретаря Ничкало Н. Г. в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького було відкрито Науково-методичний центр педагогічної майстерності, а до навчальних планів педагогічних спеціальностей уведено курс „Педагогічна майстерність“.

Діяльність вищеназваного Центру багато в чому сприяла поширенню педагогічних знань не тільки в інститутах і факультетах університету, а й у багатьох навчальних закладах різного типу Черкащини.

Напрацювання Центру стали одним із важливих чинників, який дозволив запропонувати і провести на високому теоретико-методологічному рівні четвертий Українсько-польський форум “Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку ХХІ століття”, який відбувся у травні 2011 року на базі Черкаського національного університету. Успішному проведенню важливого міжнародного заходу знову ж таки великою мірою сприяв академік Зязюн І. А. і колектив

науковців очолюваного ним Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Неодмінними рисами характеру Івана Андрійовича і в науці, і в житті були віра у всеперемагаючу силу добра і безкорисливість. Доля так розпорядилася, що впродовж життєвого шляху він обіймав дуже різні і часом далекі за змістом діяльності посади: завідувач сільського клубу, прохідник шахтного штреку, викладач вищого навчального закладу, ректор, міністр, директор науково-дослідного інституту. Але де б і ким він не працював, у нього на першому плані завжди була людина. Йому як філософу - кордоцентристу іманентно були властиві генетично закладені риси людинолюбства, гуманітарно-екзистенційного світосприйняття, презумпції порядності у ставленні до людини і, передовсім до дитини. Таке бачення педагогічного надзавдання пронизує всі його твори. Це й є ґрунтовною підставою вважати академіка Зязюна І. А. великим прихильником, теоретиком і практиком педагогіки добра.

Будучи від природи добротворцем, Іван Андрійович і в педагогічній теорії й методології, і в практичній педагогічній діяльності, і в побуті був взірцем соціально відповідального й гуманоорієнтованого ставлення до людини й до життя взагалі. Характерна деталь: тільки з високого й благородного почуття вдячності своїм батькам, рідній землі, малій Батьківщині, де вперше побачив світ, а не з матеріальних міркувань, він відбудував хату і гарно облаштував батьківську садибу, де нині функціонує музей видатного вченого – достойний пам'ятник і посутня синівська данина вдячності пам'яті Батька й Матері, землі, на якій народився.

Стверджується, що якщо людина талановита, то вона талановита в усьому. Багато різних видів діяльності здійснив на своєму життєвому шляху Іван Андрійович і все, за що він брався, завжди спрямовувалося на пошук істини і прилучення до неї інших людей. Справжність і правдивість його як талановитого вченого полягає в тому, що всі свої наукові фундаментальні напрацювання він успішно впроваджував і реалізовував у практичній діяльності, в живому житті.

Його чиста й благородна душа не терпіла фальші, несправедливості, морального бруду. Протест проти неправдивості, несправедливості, об'єктивна дисидентність були іманентними рисами характеру Івана Андрійовича, які проявилися ще в першому класі під час уроку, який вела вчителька, що тимчасово заміняла улюбленого класовода, а потім неодноразово проявлялися в життєвих колізіях, коли хтось із кимсь, чи й із самим Іваном Андрійовичем постував непорядно. Так

було і у випадку, коли він будучи ректором, виступив супроти загальноприйнятої позиції на захист поета Івана Драча, якого на той час піддавали несамовитому шельмуванню, так було і під час жорсткої розмови з високим партійним функціонером у високому партійному органі того часу, і в багатьох інших критичних ситуаціях, на які так багатий життєвий шлях видатного вченого. Будучи талановитим організатором освітньої справи, пропрацювавши 15 років ректором і піднісши навчальний заклад на високий всесоюзний рівень, Іван Андрійович на посту Міністра освіти України мужньо відстоював свої морально-етичні принципи. Його відкрита, глибоко демократична натура були несумісні з тими порядками, інтригами, чварами підсиджуваннями, які панували на той час у вищому чиновницькому кластері. Він залишив цю посаду і до кінця життя самовіддано й жертвовно служив найбільш важливій людинознавчій науці – педагогіці. Це абсолютно правомірно ставить його ім'я в почесний ряд великих педагогів світу всіх часів.

Не легкий і не простий період переживає нині молода українська держава. Різке розшарування суспільства, переділ власності, корупція, зовнішня агресія сприяють поширенню зневіри, соціальної депресії, розчаруванню, невпевненості в завтрашньому дні, падінню рівня культури, моралі й духовності серед значної частини людності. Особливо негативно все це відбивається на світосприйнятті і поведінці дітей і молоді. Звідси й зростання молодіжної делінквентності, соціальної апатії, намагання будувати своє життя за межами України.

Тільки висока педагогічна майстерність працівників дитячих дошкільних навчальних закладів, учителів секундарної освітньої ланки, викладачів вищої школи, широка педагогізація батьківської громадськості, виховання почуття соціальної відповідальності всіх причетних до едукатії людини можуть змінити ситуацію на краще. Усі рецепти щодо реалізації цього надзавдання є у багатій науковій спадщині Івана Андрійовича Зязюна. Варто тільки глибоко їх розуміти і творчо застосовувати на всіх щаблях і у всіх ланках формування молодого особистості.

Особливої актуальності й цінності набувають ідеї І. А. Зязюна щодо добро-творчої педагогіки, дитиноцентризму, педагогічної майстерності в наш час – час глибоких і стрімких глобалізаційних і локалізаційних змін. Педагогічні науки швидко розростаються й поширюються. Для того, щоб бути достатньо компетентним у сучасній едукатійній справі, педагог має знати історію педагогіки від Сократа до Захаренка Олександра Антоновича і Зязюна Івана Андрійовича, досконало володіти технікою й методикою виховання, глибоко й широко

знати вітчизняну й світову педагогіку і своєчасно відстежувати все нове, що з'являється в цій галузі в світі.

Нині недостатньо знати теорію й практику навчання й виховання, побудованих на досягненнях минулого. Враховуючи всезростаюче значення міждисциплінарності в педагогічній сфері, сучасний виховник повинен орієнтуватися і в питаннях допологової педагогіки, і форсайтної, і амерологічної та інших. Він повинен знати особливості педагогічної логістики, кайдзен-освіти, ліносвіти та ін.

Відомий український педагог Олександр Федорович Музиченко одним із перших запропонував назвати майбутню українську національну школу «будинком радості», а працю вчителя оцінювати «за кількістю щастя», що «розсіює» він у своєму класі. А щоб насправді сучасний педагог розсіював щастя серед учнів, він повинен сповідувати суб'єкт – суб'єктний формат відносин і виступати не в ролі ментора й транслятора знань, а бути партнером, фасилітатором, помічником і порадиником учня, що настійно відстоював у своїх наукових працях і в практичній діяльності великий педагог, науковець, ректор, міністр І. А. Зязюн.

Учений, як ніхто інший, розумів роль педагога в олюдненні суспільного буття і глибоко переживав принизливий стан сучасного вчителя й недосконалість едукативної системи. У своїй книзі “Педагогіка добра: ідеали і реалії” він пише: “Найбільше потерпав у цій ситуації наймасовіший інтелігент – учитель. Тому він і стане жебраком із жебраків, що довіряться людям без совісті і людської гідності, лиходіям вищого гатунку, його так запрограмували. Вчитель у державі був келійним послухником... Лиходійство програмується системою освіти незалежно від учителя. Адже з неї вилучено програми формування людської душі, “філософії людського серця”, основи етичної поведінки – совісті. Вивчене граматичне правило, закон фізики чи математичне рівняння зовсім не гарантують ні людині, ні суспільству блага, бо вони не опочутєвлені, не гармонізовані єдністю інтелекту і душі, яка є критерієм добротворення” [1, с. 235 – 236].

Як це яскраво перегукується з характеристикою соціального статусу вчителя, описаного в статті “Наші народні школи і їх потреби (реферат на вічі снятинським)”, видатного українця І. Я. Франка: “Друга річ, се плата. Минувшого року, на глум цілому світу, мали в Галичині два такі випадки, що учителі, на посаді померли з голоду” [2, с. 96].

Невиправдано принижується роль педагога в очах окремих представників вітчизняної громадськості й нині. У газеті „2000” від 3 березня 2006 р. у статті „Кібервиховання” Г. Горбачов пише: „Нові

інформаційні технології вже в недалекому майбутньому змінять характер навчання й виховання молодого покоління. Педагогіка стане дистанційною. Не виключено, що такий підхід зробить зайвими університети, школи й дитячі садки. Донести до вихованця слово наставника зможе й комп'ютер". Оце і є яскравий приклад педагогічного дилетантства, механістичний підхід до справи навчання й виховання. Як тут не згадати мудрого педагога-вченого К. Д. Ушинського, який писав: „У вихованні все повинно базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання».

Зрозуміло, що технічні засоби, інформаційні технології все більше й більше впроваджуватимуться в навчальний процес. Він буде розвиватися в напрямі індивідуалізації й диференціації. Увійдуть у широкий вжиток мультимедіа, прилади типу «Гуглглас», повсюдно будуть використовуватися хмарні технології, стануть звичними терафлонні комп'ютери. Але ніколи навіть найдосконаліша машина повноцінно не замінить живе слово викладача (*verba magistri*). Навчити, виховати, ввести в соціум („соціалізувати") людину може тільки людина, а роль техніки – допомогти їй у цьому.

Задовго до поширення положень андрагогіки, охоплення значної частини людності неперервною освітою, розуміння самонавчання і самовдосконалення впродовж життя І. А. Зязюн талановито передбачив необхідність таких цивілізаційних змін і наполегливо втілював їх у життя в конкретному вищому навчальному закладі педагогічного профілю, а в подальшому і в своїх наукових працях і в практичних діях у масштабі України. Він створив науковий-дослідний інститут в Національній академії педагогічних наук України, в якому широко ґрунтовно досліджуються проблеми освіти дорослих.

Широкий ракурс мислення, критично-філософське сприйняття світу проявлялися у справжньому патріотизмі й громадянськості Івана Андрійовича. Будучи зразковим громадянином України, він водночас був і громадянином світу, європейцем. Задовго до намагань України стати членом європейського співтовариства Іван Андрійович у своїх наукових працях, у практичній діяльності, у діях на міжнародному рівні сповідував європейські цінності, дотримувався сам і переконував інших у необхідності дотримуватися європейських норм співжиття, глибоко поважав права людини, демократію, свободу. Високе почуття

громадянської відповідальності й обов'язковості проявлялося в роботі, в діях, у відносинах з людьми.

Ми нині широко обговорюємо проблеми олюднення педагогічної доктрини, зміни суб'єкт-об'єктного формату відносин в освітній сфері на гуманітарно-екзистенційний. У цьому контексті викликає тривогу те, що у пошуках нових концептуальних засад для педагогіки нового часу окремі вчені пропонують повністю відкинути традиції освіти й виховання, зректися надбань і спадкоємності всього історичного досвіду у цій царині, відмовитися від організованого системного навчання молодих поколінь. Характерним прикладом такого нігілістичного ставлення до наукової педагогіки є заснована на філософській базі постмодернізму радикалістська теорія антипедагогіки. Найбільш активні представники цієї течії Е. Браунмюль, Г. фон Шенебек, М. Манноні та інші. Прихильники цієї концепції піддають нищівній критиці історичні надбання педагогічної теорії й практики, заперечують необхідність виховання й освіти. Освітні установи антипедагогіки розглядають як чинники насилля, пригноблення людини, а педагогіку як феномен дресировання й терору. Пропонується взагалі ліквідувати інститут шкільництва, зняти будь-які заборони, у тому числі й сексуальні, зробити вільним продаж наркотиків тощо. Американець П. Гудмен прирівнює школу до концентраційного табору і в'язниці. Молодь, на його думку, має виховувати вулиця: кафе, магазин, парк, підприємство, засоби масової інформації.

На щастя, прихильників цієї абсурдної, антилюдяної концепції у нас поки-що не видно. Але насторожує те, що в останні роки мають місце прояви звуження й приниження ролі педагогічної науки. Таким деструктивним і небезпечним позиціям необхідно давати рішучу наукову відсіч, щоб часом не повторилася драма з педологією тридцятих років збіглого століття.

Ще одну думку варто висловити, розглядаючи наукову постать академіка Зязюна як палкого прихильника й основоположника педагогіки добра і непримиренного борця з гуманодефіцитним, антилюдяним ставленням до людини взагалі й до дитини зокрема. Характеризуючи ту чи ту історично вагому персоналію, ми часто припускаємося неточності, неправдивості, суб'єктивно оцінюємо достоїнства й недоліки певного діяча, явища чи факту. Згадаймо лише таку одіозну постать як Володимир Ульянов. Одні вважають його геніальним діячем світового масштабу, інші – злочинцем і катом, ще інші – майже напівбогом. До цього часу ведуться дебати, чи залишить прах Леніна в мавзолеї, чи, як

і належить, поховати. В різні часи по-різному подавалися характеристики таких геніальних українських достойників як Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Франко та інших. Але всі вони попри різні форми діяльності і різні історичні часи були людинолюбцями, самовідданими слугами свого народу, геніальними творцями кожний у своїй царині і водночас простими, звичайними, добрими людьми. І немає потреби з таких діячів робити ікону.

Саме це властиво було й для Івана Андрійовича Зязюна. В ньому талановито й органічно поєднувалися риси великого вченого, державного діяча, організатора освітньої справи і простої, щирої, з широко відкритою душею, добротворчої людини. Найбільше любив Іван Андрійович працювати над своїми книгами, статтями (в останні роки – за комп'ютером). Але й з великим задоволенням проводив час у зустрічах з друзями за поглядами й духом, був великим прихильником мисливства й риболовлі, полюбляв подорожувати в Україні й за її межами. Та найбільше любив і цінував час, проведений у рідному селі Пашківці на Чернігівщині, де народився і провів незабутні дитячі роки.

Порівняно небагато часу пройшло, коли Іван Андрійович пішов у кращий світ. Ще щемлять рани втрати, свідомість ніяк не може змиритися з тим, що його немає і більше ніколи не буде. Але справжню ціну втрати для педагогіки, освіти, філософії, людинознавства, для України, для людства зримо можна буде усвідомити лише з часом. Як сказав поет: “Лицом к лицу лица не увидать. Большое видится на расстоянии”. Ми жили й працювали поряд з нестандартною, непересічною, унікально талановитою людиною – апостолом Добра, Любові, Істини і Краси. Ці філософські категорії були життєвим кредо великого українця.

Життя й діяльність, громадянська позиція, ставлення до людини як до найвищої цінності, безмежна відданість справі служіння своєму народові, глибоко змістовна наукова спадщина Івана Андрійовича Зязюна є обстоюванням педагогіки добра і категоричним несприйняттям педагогіки зла, неперехідною цінністю і відмінним взірцем для наслідування нинішнім і прийдешніми поколіннями.

Список літератури:

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.- метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312с.
2. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418с.